

NEBEVÎ MESAJIN
EVRENSELLİĞİ

- SÎRET SEMPOZYUMU -

09-10 MAYIS 2008
MERAM / KONYA
KONEVİ KÜLTÜR MERKEZİ

KONYA İLAHİYAT DERNEĞİ YAYINLARI

Yayın No: 5

Kongre / Sempozyum / Toplantı: 3

Nebevî Mesajın Evrenselliği Sempozyumu

09-10 Mayıs 2008

KONYA

1. Baskı: Şubat 2009, Konya

ISBN: 978-975-01799- 4-5

Tertip Komitesi:

Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR

Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL

Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN

Doç. Dr. Mehmet Bahâüddin VAROL

Arş. Gör. Ali DADAN

Redaksiyon:

Prof.Dr. M.Ali KAPAR

Düzeltili:

Ali DADAN

Murat AK

Dizgi/sayfa düzeni:

M. Bahâüddin Varol

Baskı/cilt:

Damla Ofset Matbaacılık

Tel:0.332.3450010

www.damlaofset.com.tr

1. TEBLİĞ

EVRENSELLİK BAĞLAMINDA NEBEVÎ MESAJA YAKLAŞIM

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Tarihsel süreçte düşüncenin sorunlu alanlarından birisini 'evrensellik' söylemi oluşturur. Hiç kuşkusuz ilk çağ filozoflarından modern döneme kadar bu kavram, yerine göre evrensellik-tarihselcilik ya da tümel-tikel bağlamında tartışmaların odak noktasında yer almıştır. Eğer evrensel oluş, insanın ait olduğu inanç ve kültürün normlarına göre tanımlanmışsa, burada mutlak anlamda bir evrensellikten değil, ancak, göreceli bir temele oturan tarihselcilikten söz edilebilir. Zira evrensellelikle görecelilik birbiriyle bağdaştırılamaz. Nitekim Batı düşüncesinde bu kavram; "insanların bütün günahları bağışlanacaktır"¹ şeklindeki İncil ifadesine referansla, 'Hıristiyan değerler' açısından tanımlanma yoluna gidilmiştir. Çünkü bütün semavî dinlerde olduğu gibi, İslam'ın da kendine özgü sâbiteleri ve değerleri vardır. Bu sâbite ve değerlerden bir kısmı tikel manada Müslümanlar arası ilişkilerde geçerliliğini korurken diğer bir kısmı da tümel manada genel geçerliğin dışına çıkarak bütün insanlığı ilgilendirir. Bu anlamdaki evrenselliği, İslam sisteminde çok önemli bir yere sahip olan; ma'ruf ve münker kavramlarına yüklenen anlamlar dünyasıyla ilişkilendirerek açılım getirebiliriz. Bu düşüncemizin bir iddiadan ibaret olmadığını olgusal gerçekliklerle destekleyerek ispat etmeye çalışacağız.

Bilindiği gibi vicdanın, sağlam akılların ve dinin iyi ve güzel kabul ettiği şeylere "ma'rûf"; sağlam akılların ve dinin iyi ve güzel bulmadığı şeylere de "münker" denilir.² Bir başka ifade ile "ma'rûf", sağlam tabiatın bildi-

¹ Kitâb-ı Mukaddes, Markos, 3/28-30.

² İsfehânî, Râğıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, İstanbul, 1968, s. 496.

ği, temiz kalplerin kendisiyle sevinç duyduğu ve çirkin görmediği; nefsin iyi görüp, aklın ve dinin kabul ettiği; “münker” ise, selim aklın benimsemediği ve kendisinden kalplerin nefret edip yüz çevirdiği söz ya da davranışlardır.³ İslam geleneğinde ma’rûf olarak nitelendirilen ve bizim evrensel olarak nitelemekte sakınca görmediğimiz değerlerin ne olduğu somut ve tikel örneklerle anlaşılabilir. Dolayısıyla, bu bağlamda sözünü edeceğimiz evrensel değerler, bütün insanlığı kuşatır; kişiden kişiye, mekândan mekâna, çağdan çağa değişiklik göstermez; her ortam ve zaman diliminde gerek anlayış ve gerekse uygulama düzleminde geçerliliğini korur. Elbette bizim sözünü ettiğimiz evrensellik, salt tarihsel olgularla tanımlanmayan ya da onlara indirgenmeyen, daha çok dinin özüne ait olan ve nesnel değerler alanıyla ilişkilidir. Zira evrensel değerler, zaman ve mekânla sınırlı olmayıp; cinsiyet, renk, dil, din, farkı gözetmeksizin bütün beşeri ortamlarda uygulanabilir niteliktedir. Bu sebeple de onun geçerlilik alanı, bütün bir insanlıktır. Bu bağlamda bir dinin evrenselliği hukuk ve ahlâk ilkelerinin, topyekûn dünya görüşünün, insanın fizyolojik ve psikolojik yapısına uygun olmasıyla ölçülür.⁴ Bu ölçekten hareketle nebevî mesaja yaklaşacak olursak, insanın doğasına ve yaşamına uygun tümel manada evrensel değerler hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir. Kur’an, kendisini “bütün insanlar için yol gösterici” olarak tanımlar.⁵ Kur’an’ın bu şekilde nitelendirilmesi, Hz. Peygamberin bütün insanlara gönderilmiş olmasıyla mümkündür. Çünkü Kitab’ın içeriği onun tarafından bize iletilmiştir. Hz. Peygamberin sünneti Kur’an’ın rehberliğinde teşekkül ettiğine göre, nebevî mesajın evrenselliğini Kur’an’dan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Kısaca, peygamberin mesajının evrenselliği, Kur’an’ın mesajının evrenselliği ile örtüşür. Dolayısıyla, sünnetin günümüzde pratiğe aktarılmasıyla Kur’an’ın evrensel mesajının bugüne aktarılması arasında doğrudan ontolojik bir ilişki biçimi vardır.⁶ İşte bu bildirimizde nebevî mesajın kuşatıcılığı bu bağlamda temellendirilmeye çalışılacaktır.

A. NEBEVÎ MESAJIN EVRENSELLİĞİNİN DİNİ TEMELLERİ

Sünnet, Hz. Peygamber’in Allah’ın emirlerine uygun hareket etmek maksadıyla seçip yaşadığı hayat, gittiği yol demektir. Bir anlamda sünnet, son ilâhî kitap Kur’an’ın; “son peygamber”⁷, “âlemlere rahmet”,⁸ “üsve-i hasene”,⁹ “büyük ahlâk sahibi”,¹⁰ “mü’minlere düşkün ve onların sıkıntıya uğra-

³ Bkz. el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, (tahk. A. Vanlıoğlu), İstanbul, 2005, II, 389; Kâsımî, Muhammed Celâlüddîn, *Tefsîru’l-Kâsımî*, (tahk. M. Fuâd Abdülbâkî), Beyrut, 1978, IV, 176; Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, Mısır, 1990, X, 534.

⁴ Kaya, Mahmud, “İslam’ın Evrenselliği Üzerine”, (Ebedî Risâlet içinde), İzmir, 1993, s. 301.

⁵ Bkz. Âl-i İmrân 3/4; el-İsrâ 17/9-10.

⁶ Bkz. Polat, Selahaddin, “Hz. Peygamber’in Sünneti ve Değişim”, (Değişim Sürecinde İslam) Ankara, 1997, s. 18

⁷ el-Ahzap 33/44.

⁸ el-Enbiya 21/107.

⁹ el-Ahzap 33/21.

ması kendisine çok ağır gelen"¹¹ bir Allah elçisi olarak Hz. Muhammed tarafından evrensel planda ortaya konmuş peygamberî yorumun adıdır. Bu sebeple de Kur'an-ı Kerim, beşerî, coğrafi, tarihî, sosyal, meslekî ve ekonomik farklılıklarına rağmen bütün insanlara Hz. Muhammed'in sîretine, hayat modeline uymaya, O'nun izinden gitmeye, O'nun yoluna koyulmaya davet etmiştir.¹² Çünkü O'nun sünneti muhtelif toplum kesimlerinin hepsine birden örnek olabilecek zenginliktedir. Hayatı canlı Kur'an niteliğiyle insan hayatına tam bir uygulama örneği ve ışığı olduğu için herkes O'nda örnek alacak birçok yön bulabilir. Sünneti bu bütünlük, zenginlik ve evrensellik içinde düşünmemek, Hz. Peygamber'i ve onun şekillendirdiği İslam pratiğini kavramakta ve tabiatıyla Hz. Muhammed'i anlamakta çekilen güçlüklerin ve düşülen yanlışların gerçek sebebidir. Konuya ait bütün olumsuz ve temelsiz düşünce ve beyanların düzeltilebilmesi, sünneti evrensel boyut ve bütünlüğü içinde algılamaya bağlıdır.¹³

Hz. Muhammed'in elçiliği, farklı bölge ve nesillerdeki bütün insanlara şamildir. Onun, belirli bir asırda ve Arap milleti gibi muayyen bir millet arasında ortaya çıkmış olması, risâletinin evrenselliğine bir hanel getirmez. Aynı şekilde, Allah'ın hitabını, diğer millet ve toplumlara ulaştırmada özel olarak Arapçayı seçmiş olması, Peygamber'in bu risâletinin cihanşümül olmasına bir engel teşkil etmez.¹⁴ Hz. Peygamberin mesajının evrensel özellikler taşıması, gerek Kur'an'da ve gerekse O'nun hadislerinde ifade edilmiştir. Onun mesajının evrensel oluşu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyet vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

*"Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: "Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmülere de ki: "Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?" Eğer İslâm'a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah kullarını hakkıyla görendir."*¹⁵

*"(Ey Muhammed!) De ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümlerliliği kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."*¹⁶

*"O'dur ki Resulünü, bütün dinlere üstün kılmak için hidâyetle ve hak dini ile gönderdi. Müşrikler isterse hoşlanmasınlar."*¹⁷

→ →

¹⁰ el-Kalem 68/3.

¹¹ et-Tevbe 9/128.

¹² Bkz. Âl-i İmrân 3/32; en-Nisâ 4/65, 59, 80, 84; el-Ahzâp 33/26; el-Haşr 59/7.

¹³ Çakan, İsmail Lütfi, "Sünnetin Bütünselliği", www. Sonpeygamber.info. (23.03.2008).

¹⁴ el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan, "Hz. Muhammed'in Risâletinin Evrenselliği", Yeni Ümit, Sayı: 19, (Ocak, Şubat, Mart 1993), Yıl: 5, s. 15.

¹⁵ Âl-i İmrân 3/20.

¹⁶ el-A'râf 7/158.

¹⁷ et-Tevbe 9/33.

"Hâlbuki sen buna karşılık onlardan bir ücret de istemiyorsun. O (Kur'an) âlemlere/insanlığa ancak bir öğüttür."¹⁸

"(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."¹⁹

Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Allah'ın şanı yücedir."²⁰

"Ey Resulüm, Biz seni bütün insanlığa rahmetimizin müjdecisi, azabımızın uyarıcısı olarak gönderdik, lâkin insanların ekserisi bunu bilmezler."²¹

"Bütün dinlere üstün kılmak için resulünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter."²²

Yukarıdaki âyetlerde bildirilen nebevî evrensellik, aynı zamanda Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadislerde de ifade edilmiştir:

"Her peygamber sadece kendi kavmine gönderiliyordu; ben ise, bütün insanlığa elçi olarak gönderildim."²³

"Ben kırmızı ve siyah, herkese peygamber olarak gönderildim."²⁴

"Ben lanetçi olarak değil, rahmet olarak gönderildim."²⁵

Görüldüğü gibi gerek âyet ve gerekse hadislerin söylem dilinde vurgulanan Hz. Muhammed'in nebevî mesajı; şahıs, zaman ve özel durumlara ait tikel konularla sınırlandırılmadığı takdirde, evrenseldir. İslam'a göre Kur'an ilahi öğretiler bütünü olup, nebevî sünnet ise, onun açıklaması, yorum ve uygulamasıdır. Müslümanlar bu uygulamaya, bizzat ilahi öğretilere gösterdiği hassasiyeti göstermekle yükümlüdürler.²⁶ Bu açıdan nebevî sünnetin evrenselliği, Kur'an'ın evrenselliğiyle bağlantılıdır. Kur'anî vahyin evrenselliği ise, onun üç özelliğinden ileri gelmektedir:

İlki, Kur'an mesajı soy-sop, ırk ya da kültürel çevre gözetmeksizin bütün insanlığa hitap eder. İkincisi, özellikle insanın akıl ve sağduyusuna hitap etmekte, ancak gözü bağlı insanların inanabileceği türden doğmalar önermemektedir. Üçüncüsü ise, nihayet bilinen bütün dini metinlerin tersine, Kur'an, on dört asır önce vahyedildiği günden bugüne tek kelimesi değiştirilmeden ulaşan ve bundan böyle de değiştirilmeden kalacak olan tek Kitap'tır. Çünkü Kur'an, "onu (tüm tahriflere karşı) muhakkak ki Biz koruyacağız"²⁷ vaadi doğrultusunda eksiksiz kaydedilmiş ve bugünlere eksiksiz ulaştırılmış tek vahyi mesajdır.²⁸ Bu üç özelliği sayesinde ki

18 Yusuf 12/104.

19 el-Enbiyâ 21/107.

20 el-Furkân 25/1.

21 Sebe' 34/28.

22 el-Fetih 48/28.

23 Buhârî, "Salat" 65; Nesâî, "Gusül" 26.

24 Müslim, "Mesâcid" 3; Dârimî, "Siyer" 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 4.

25 Müslim, "Birr ve's-Sıla" 24.

26 Gazâlî, Muhammed, *Fıkhü's-Sîre*, Kahire, 1965, s. 37.

27 el-Hicr 15/9.

28 Krş. el-Hicr 15/9.

Kur'an ilahi vahyin son evresini temsil etmektedir ve bu vahyi insanlığa ulaştıran peygamber de peygamberlerin sonuncusudur.²⁹ Dolayısıyla Kur'an mesajının içerdiği değerler sistemi; belirli bir zaman, belirli bir kültürel çevre ve belirli şartlarla kayıtlı olmayıp, evrenseldir. İşte bu ilahi mesajın içerdiği değerler sistemini tebliğ için görevlendirilen bir elçi olarak Hz. Muhammed de Kur'an'da Allah'ın bütün dünyalara bahsettiği rahmetin bir delili/dili³⁰ ve peygamberlerin de hâtemi/sonuncusu³¹ olarak tanımlanmıştır.³² Bizzat Kur'an'ın bu hükmünü Hz. Peygamber şöyle destekler: "Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misali, şu adamın misali gibidir: Adam mükemmel ve güzel bir ev yapmıştır, sadece köşelerinin birinde bir kerpiç yeri boş kalmıştır. Halk evi hayran hayran dolaşmaya başlar ve (o eksikliği görüp): "Bu eksik kerpiç konulmayacak mı?" der. İşte ben bu kerpiçim, ben peygamberlerin sonuncusu (hâtemü'n-nebiyyîn) yum."³³

Nübüvvet halkasında bu 'son olma'yı kabullenme, Hz. Peygamberden sonra peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkacak insanların iddialarının tamamen geçersiz kılınmasının bir delilidir. Kaldı ki gerek Kur'an'da ve gerekse bu rivâyette geçen hâtem söcüğü, mühür manasına gelir. Bilindiği gibi mühür, bir şeyin doğru ve geçerli olduğunu, mühürden sonra eklenecek bir şeyin hiçbir hukûkî kıymetinin olamayacağını belirtmek için en sona basıldığından, hem "son", hem de "tasdik" mânâsını içine alır. Şu halde Hz. Muhammed, hem önceki peygamberleri tasdik edip belgelendiren, hem de nebîler silsilesini hitama erdirip kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğini vurgulayandır. Eğer Kur'an-ı Kerim'i getirmeseydi; önceki peygamberlerin hepsi unutulup gidecek; tarihteki varlıklarından ve peygamberliklerinin gerçek olduğundan ilmen söz etmek mümkün olmayacaktı. Çünkü diğer peygamberlerin hayatları ve peygamberlikleri Hz. Muhammed'in kadar açık ve belgeli değildir. Bugün Kur'an olmasaydı, hatta Hz. Musa ve Hz. İsa'nın bile varlıkları ciddiyetle ispat olunamazdı.³⁴ Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin (Hz. Musa ve Hz. İsa) tebliğ ettiği, daha sonra ayrı birer din olarak teşekkül eden Yahudilik ve Hıristiyanlığı olgusal olarak kabul etmiştir. Ancak, onların sahih olan ilk tebliğ edildiği şekillerine vurgu yapmak suretiyle, Hz. Peygamberin ağzından en mükemmel şekliyle insanlara tebliğ edilmiştir. Hem Kur'an'ın son mesaj ve hem de Hz. Muhammed'in son elçi olması, İslam'ın evrensel değerleri içinde barındırdığının çok açık ve net bir göstergesidir.³⁵ Bu manada nebevî sünnetin bütünselliği, insan etkinliğinin bütün alanlarını kuşatan bir değer-

²⁹ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, (çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İstanbul, 1999, II, 664-65.

³⁰ Bkz. en-Nahl 21/107.

³¹ Bkz. el-Ahzap 33/40.

³² Esed, *Kur'an Mesajı*, I, 304-305.

³³ Buhârî, "Menâkıb" 18; Müslim "Fedâil" 21 (2286).

³⁴ Elmal'lı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, İstanbul, 1969, 3906.

³⁵ Düzgün, Şaban Ali, "Evrensellik Kuramı ve İslam Düşüncesindeki Yeri", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 32, Sayı: 2, (Nisan-Mayıs-Haziran 1996), s. 62.

ler sistemi taşımasıyla orantılıdır.³⁶

Öte yandan evrensel olmanın en önemli şartları arasında gönderilen ilahi mesajın her zaman ve zeminde geçerli ve yeterli olmasıdır: “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim”³⁷ mealindeki âyet, bu yeterliliğe delildir. Zira bu âyet, Hz. Muhammed’den sonra yeni bir peygamberin ve vahyin gelmesine hem ilahi irade açısından hem de beşerî ihtiyaçlar bakımından lüzum kalmadığını açıkça göstermektedir. Çünkü Allah’ın insanlara peygamber göndermesi onlara kendi varlığını ve birliğini tanıtmaya, buyruklarını iletme, kendilerine dünya ve ahrette mutlu olmalarını sağlayacak doğru yol gösterme amacına yöneliktir. Bütün bunlar en mükemmel anlamda Hz. Peygamberin getirdiği vahiylerde mevcuttur. Bu vahiy ilk gün gibi hiçbir tahrife uğramadan muhafaza edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Muhammed’in nübüvveti evrensel olup bütün insanlığa şamildir.³⁸ Eğer nebevî mesajın evrenselliğinin kapsam alanının sınırları iyi belirlenirse, konunun anlaşılması daha da kolaylaşmış olacaktır.

B. NEBEVÎ MESAJIN EVRENSELLİĞİNİN KAPSAM ALANI

1. SÖYLEMİN DİLİ AÇISINDAN

Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar gönderilen ilâhi vahyin muhatap kitlesi, insandır. Ancak önceki peygamberlerin her biri yerel ölçekte, sadece ve sadece kendi toplumlarına gönderilmiştir.³⁹ Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Önceki peygamberlerden hiçbirisine verilmeyen beş şey bana verildi..”Benden önceki peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderildikleri halde, ben bütün insanlığa gönderildim.”⁴⁰ Bu itibarla Eski Ahid söyleminin dili, İsrailoğullarıyla sınırlıdır. Hatta mesajı daha geniş bir yüklem ve çerçeve ortaya koyan Hz. İsa bile eldeki İncillere bakılacak olursa, kendisinin “yalnızca İsrail evinin yitik koyunlarına gönderildiğinden” söz emektedir.⁴¹ Buna karşılık Hz. Peygamber’in mesajı şuurlu varlıkların (ins-cin) bütününe kucaklamıştır.⁴² Nasıl ki Kur’an âlemler (ins-cin) için bir uyarıcı ise, bu Kur’an’ı tebliğ eden elçi de âlemler için bir uyarıcıdır. Bu yönüyle Hz. Peygamberin risâleti; evrensellik ve süreklilik açısından öncekilerden ayrılır⁴³, hatta ontolojik anlamda tümel ifadelerle mesajın evrensel oluşu çok açık bir şekilde dile

³⁶ Faruki, İsmail R., *Tevhîd*, (çev. Dilaver Yardım-Latif Boyacı), İstanbul, 2006, s. 95, 122-23.

³⁷ el-Mâide 5/3.

³⁸ Abduh, Muhammed, *Risâletü’t-Tevhîd*, Beyrut, 1992, s. 88-116; Bulut, Halil İbrahim, “Hz. Muhammed’in Hidayet Mu’cizesinin Evrensel Boyutu”, (Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu),Çorum, 2007, s. 127.

³⁹ Bkz. el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te’vîlâtü’l-Kur’an*, (tahk. E. Boynukalın), İstanbul, 2006, VI, 83; el-Bağdâdî, Abdülkâhir, *Usûlü’l-Dîn*, Beyrut, 1928, s. 163-64.

⁴⁰ Buharî “Teyemmüm” 1; “Salat” 56; Müslim “Mesâcid” 3; Neseî “Gusül” 26.

⁴¹ Kitab-ı Mukaddes, Matta, Bab XV, 24.

⁴² Bkz. er-Rahmân 55/31; el-Cin 72/1.

⁴³ el-Mâtürîdî, *Te’vîlât*, VI, 38; Gazâlî, *Fıkhü’s-Sîre*, s. 20.

getirilir. Bunu biz, gerek Kur'an'da⁴⁴ ve gerekse başta hadisler olmak üzere, özellikle veda hutbesinde: Ey insanlar, Ey Âdemoğulları... şeklindeki söylem biçimlerinde görebiliriz.⁴⁵ Dolayısıyla bu söylem biçimi, nebevî mesajın evrenselliğine bir delil teşkil eder.

2. SÖYLEM SAHİBİNİN KİMLİĞİNİN MEVSÛKİYETİ AÇISINDAN

Nebevî mesajın evrenselliğini ortaya koymada onun sünnet ve sîretinin mevsûkiyetini bilmek büyük önem taşımaktadır. Çünkü insanlık, peygamberler içerisinde hayatının bütün dönemleri Hz. Muhammed'den daha açık ve net bir şekilde inceden inceye tespit edilmiş; söz, uygulama ve onaya dayalı bütün eserleri tek tek sayılmış, dikkatle ayıklanmış ve tenkit edilmiş bir başka peygamberi tanımamıştır.⁴⁶ Siyer-i Nebi, Hz. Peygamberin doğumundan vefatına kadar geçen sürede meydana gelen olaylar hakkında verilen haberleri içeren çok önemli bir vesikadır. Onun için sîret-i nebeviyenin kaynaklarını tanımak son derece önemlidir. Bu kaynakların başında Kur'an, cerh ve ta'dile tabi tutulan hadisler ile siyer kitapları gelmektedir.

Hz. Peygamberin sîretinin genel yönlerini anlamada ve özel dönemlerini öğrenmede güvenilecek ilk kaynak Kur'an'dır. Elbette Kur'an bir tarih kitabı değildir, ama tarihsel olaylara ışık tutar. Bu bağlamda Kur'an'da Hz. Peygamberin hayatından ve sîretinden bazı sahneler sergilenmiştir. Örneğin, ilk davete başladığı zaman Mekke müşrikleri, onun; annesini, babasını, dedesini ve akrabalarını, ayrıca sosyal ve ekonomik açıdan durumunu, konumunu bildikleri için risâletine yönelik eleştirilerde bulunmuşlardır: "Dediler ki: Bu ne biçim peygamber; yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır..."⁴⁷ "Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya! 'Zalimler (inananlara): "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz' dediler."⁴⁸ Ayrıca, Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn savaşlarını anlatmak için inen âyetlerle, Hz. Peygamberin Zeynep binti Cahş'la evlenme olayını anlatan âyetler, onun hayatına ışık tutmuştur. Kaldı ki Kur'an, Hz. Peygamberin uygulama ve sîretinin değişik yönleriyle ilgili açıklamalarda da bulunmuştur.⁴⁹ Bundan dolayı ilk tarih kaynaklarının sîret ile ilgili bölümlerinde Kur'an'ın içerdiği tarihsel verilerden yararlanılmıştır. Örneğin, İbn İshâk (ö. 151/768) Hz. Peygamberin sîretini yazarken Kur'an'a başvurmuştur.⁵⁰ Ayrıca bu alanda geleneğin ihyası diyebi-

⁴⁴ Bkz. el-A'râf 7/158; er-Ra'd 13/7; Sebe 34/27; es-Saff 61/9; el-En'âm 6/192; Yunus 10/66; el-İsrâ 17/55; Meryem 19/93; en-Nûr 24/41; ez-Zümer 39/68; er-Rahmân 55/29.

⁴⁵ Bkz. İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1985, II, 184; ez-Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (Müt. Kâmil Miras), Ankara, ts., X, 396.

⁴⁶ Gazâlî, *Fıkhu's-Sîre*, s. 38.

⁴⁷ el-Furkan 25/7.

⁴⁸ el-Furkan 25/8.

⁴⁹ el-Bûtî, Ramazan, *Fıkhu's-Sîre*, (çev. Ali Nar-Orhan Aktepe), İstanbul, 1984, s. 27.

⁵⁰ İbn İshâk, Muhammed, *es-Sîre*, (tahk. Muhammed Hamidullah), Konya, 1981, s., 62; Özsoy, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara, 2004, s. 154.

leceğimiz Kur'an'dan yararlanılmak suretiyle çağdaş dönemde de sîret-i nebilere yazılmıştır.⁵¹ Eğer son dönemde yapılan çağdaş sîret çalışmalarında, sîretin, bugün için ne anlam ifade ettiği ya da tarihte yaşanmış olayların bugün karşılığı nedir? sorusuna 'olay ve olgular' salt insani durumun göstergesi kapsamında bir cevap üretilebilirse, yapılan çalışmalar yerel sınırları aşarak evrenselleştirilebilir. Bu yönüyle de sîret-i nebevîye ile ilgili çalışmalar nebevî mesajın evrenselliğine ışık tutabilir.

Sîret, hadis'in müterâdifi değildir. Bundan dolayı her ne kadar usulcüler, sîreti, sünnetin tanımına dâhil etmemişlerse de, sîret alanında çok önemli bir kaynak da hadis rivayetleridir. Çünkü sîret-i nebî'nin tarihi, hadis rivayetleriyle yakından ilgilidir. Bu sebeple hadis âlimleri, fiili sünnet bağlamında sîretle ilişkili olan Hz. Peygamberin yaratılış ve vasıflarıyla ilgili bütün konuları bir araya toplamışlardır. Muhaddisler, bir araya topladıkları bu rivayetleri belli bir tarihsel süreçten sonra bablar halinde tasnife tabi tutarken siyerle ilgili konuları da bağımsız başlıklar halinde yeniden düzenlemişlerdir. Her ne kadar siyerle bağlantılı bu bölümler sonraları müstakil kitaplar haline getirilmişse de, hadis kitaplarında siyerle ilgili bölümler varlığını sürdürmüştür. Buna örnek olarak, Buharî'de Kitabu'l Meğazi ve Müslim'de Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer bölümlerini gösterebiliriz. Hz. Peygamberin hayatıyla ilişkili olan sîret alanında Kur'an'dan sonra ikinci kaynak kabul edilen hadis rivâyetlerinin çoğu; gerek isnad ve gerekse metin tenkidi bakımından sağlam özellikler taşır. Tarihte ilk defa haberlerin araştırılmasıyla ilgili ilim dalları, İslam geleneğinde ortaya çıkmıştır. Bu ilimlerin başında hadis ıstılahları, cerh ve ta'dîl ile ilim adamlarının biyografilerinin tescili ilmi gelir. Bu üç ilim dalının yoğun çalışmaları sayesinde rivâyetler sıhhat bakımından değerlendirilmiş⁵² ve bu alanda çok değerli müstakil eserler de yazılmıştır.⁵³

Siyer, fiilî ve takriri sünnet açısından önemli bir kaynaktır. Sîret, Hz. Peygamberin amelî yönünü temsil eder. Birçok âyetin sebep-i nüzûlü ve birçok hükmün vazediliş hikmeti siyer kaynaklarından anlaşılabilir. ⁵⁴ Bundan dolayı, siyer-i nebinin kaynakları arasında doğrudan sîret kitapları önemli bir yer tutar. Siyer konuları sahabe-i kiram tarafından sözel olarak kendilerinden sonra gelenlere aktarılmıştır. Tabiin âlimleri ise aktarılan bu rivâyetleri sahifeler ve varaklar halinde tedvin etmişlerdir. Hicrî I.yüzyılda yapılan Urve b. Zübeyr, Eban b. Osman, Vehb b. Münebbih, Şürahbil b. Sa'd ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin çalışmaları sayılabilir. Ayrıca, hicrî II. asırdan itibaren sîret konusunda eserler yazan Muhammed b. İshâk, Vakıdî, Muhammed b. Sa'd ve İbn Hişam'ı da unutmamak gere-

⁵¹ Bkz. Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu), İstanbul, 1989.

⁵² el-Bûtî, Ramazan, *Kübra'l-Yakîniyyâtî'l-Kevniyye*, Beyrut, 1969.s. 35.

⁵³ Bunların başında Suyûtî'nin *el-Leâli'l-Masnûa'sı*, İbn Arrâk'ın *Tenzîhu's-Şerîa'sı*, Aliyyü'l-Kârî'nin *Mevzûât'ı*, M. Yaşar Kandemir'in *Mevzu Hadis'leri* zikredilebilir.

⁵⁴ Topaloğlu, Bekir, *Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, İstanbul, 2004, s. 45-46.

kir. Siyret-i nebeviyyenin tümünü savunan bu eserlerin yanında sadece siyret-i nebeviyyenin belirli yönlerini sunmaya gayret gösteren İsbahanî'nin Delâilü'n-Nübüvve'si, Tirmizî'nin eş-Şemâil'i ve İbn Kayyım el-Cevziyye'nin Zâdu'l-Meâd'ı çok değerli bilgiler verir.⁵⁵ Bu ve benzeri çalışmalar, Müslümanların sîrete verdikleri değeri gösterir. Çünkü sîret, hem tikel ve hem de tümel hükümler konusunda Hz. Peygamber'den nakledilen haberleri içerir.⁵⁶ Dolayısıyla sîret-i nebî'yi anlamada birinci ve üst kaynak Kur'an olmakla birlikte, nebevî sünnetin de çok ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bizim için gerek Kur'an, gerek hadisler ve gerekse siyer, mevsûkiyet açısından nebevî mesajın evrenselliğini ortaya koymada çok değerli malzemeler sunmaktadır. Ayrıca bu malzemelerde evrensel bir söylem diline sahip olan Hz. Peygamber'in muhtelif kavimlere mensup devlet başkanlarını İslam'a davet ettiği mektuplar da yer alır.⁵⁷ Bütün bu malzemeler bize, Hz. Muhammed'in hayatının her yönüyle tespit edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun anlamı, bütün insanların onu örnek almasına imkân sağlamaktır. Çünkü hayatı müphemliliklerle dolu bir kimse ancak mitolojik bir şahsiyet olabilir. Böyle bir kimsenin temsil ettiği düşüncenin evrensel nitelikler taşıması düşünülemez.⁵⁸

3. NEBEVÎ SÖYLEMİN MUHTEVASI AÇISINDAN

Evrensel ölçekte Hz. Peygamber, bir paratoner gibidir. Bir rivayette o, geliş amacını şöyle belirtmiştir: "Benimle insanların misali bir ateş yakan kimse gibidir. (Yanan) ateş çevresini aydınlattığı zaman, ateşin çevresinde bulunan hayvanlar ve küçük kelebekler ateşe düşmeye başladılar. O kimse bu hayvanları ateşe düşmekten sakındırmaya çalıştı. Fakat hayvanlar o kimseye galip gelerek düşüncesizce, sür'atle ateşe düşüyorlardı. (İşte ben bu misalde olduğu gibi) Siz düşüncesiz ve tedbirsiz olarak ateşe düşerken, ben bellerinizden yakalayıp ateşe düşmekten sizi kurtarmaya çalışıyorum."⁵⁹ Sembolik dille anlatılan bu metinden biz, insanlığın ateşe düşmekten, ancak, Hz. Peygamberin getirdiği evrensel değerler yüklü mesajına tutunmakla kurtulabileceği sonucunu çıkarabiliriz.

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilen bütün peygamberler aynı ilkeleri vazetmişlerdir. Bu ilkelerden birisi tevhid, diğeri de ahlaki değerlerdir. Meseleye bu açıdan baktığımız zaman Hz. Peygamber'in tebliğinde en fazla dikkati çeken hususlardan birisi, mesajın yoğun bir değerler sistemi içermesi ve bu değerlerin evrensel niteliğe sahip bulun-

⁵⁵ el-Bütî, *Fıkhu's-Sîre*, s. 28-29.

⁵⁶ Elbette sünnetle sîreti delil almak bakımından birbiriyle karıştırmamak gerekir. Bu açıdan sîret, sünnetin müterâdifi değildir. Çünkü sîrette, senedi sahih ve muttasıl olmayan birçok rivâyete yer verilir. Ayrıca, sünnete göre, sîret rivâyetlerinde dikkatsizlik daha çoktur. Sîret, Hz. Peygamberin hayatının ameli yönünü temsil eder.

⁵⁷ Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 258-59; Şâkir, Mahmûd, *et-Târîhu'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1991, I, 318.

⁵⁸ Bulut, "Hz. Peygamber'in Hidâyet Mu'cizesinin Evrensel Boyutu", s. 127-128.

⁵⁹ Buhârî "Rikak" 26; Müslim "Fedâil" 17-19.

şudur. Bir başka deyişle mesaj, evrensel değerlerin mesajıdır. 23 yıllık vahiy sürecinin Mekke döneminde, başta inanç olmak üzere adalet, doğruluk, istişâre, dayanışma gibi, hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili temel değerler zıtlarıyla birlikte ortaya konulmuş; Medine döneminde de bunlar üzerinde tekrar tekrar durularak bireysel ve toplumsal düzeyde uygulaması sağlanmıştır. Bu çerçevede putperestliğin yerine tevhidi, zulmün yerine adaleti, düşmanlığın yerine kardeşliği, sürtüşmenin yerine dayanışmayı, savaşın yerine barışı hâkim kılmayı hedeflemiştir. Doğruluk, nezaket, güvenilirlik, adalet, hoşgörü, özgecilik ve cömertlik gibi ahlakî davranışlarıyla insanlara örnek olmuştur. Buna karşılık; kan davası, gasp, soygun, şiddet, intikam, kin beslemek, içki, kumar, hırsızlık, yetim malı yemek, yalan, gıybet, bencillik, çekememezlik, koğuculuk gibi fert ve toplumun huzurunu bozan davranışlarla mücadele etmiştir.⁶⁰ Eğer hâlâ, yaşadığımız yüzyılda tevhid inancıyla sorunlu toplumlarda bile; helal kazanç, emeğe saygı, ailenin mahremiyeti ve önemi, adalet, danışma, yardımlaşma, affetme, merhamet, iyilik duygusu, barış, ötekine saygı, hukukun üstünlüğü, hoşgörü, bir arada yaşama kültürü vb. gibi değerler varsa, bütün bunlar o toplumun kültür halitası içerisinde kalmış nübüvvetin kalıtımsal mirasının evrensel planda bir göstergesidir. Temiz fıtrata dayalı hiçbir insan bu değerlerin anlamsızlığını savunamaz. Şayet bu değerler bir takım toplumlarda bugün için anlam bulmuyorsa bile bu asla o değerlerin anlamsız olduğu anlamına da gelmez.⁶¹ Dolayısıyla, evrensel değerler, bütün insanlığı kuşatır; kişiden kişiye, çağdan çağa değişiklik göstermez. Burada nebevî mesajın içerdiği değerler sisteminin evrenselliğine örnek teşkil edecek birkaç hususu aktarmakta fayda olduğuna inanıyorum:

a. İnsana Değer Vermek

Hız. Peygamberin insana saygı konusunda tek kriteri, yine onun insan olmasıdır. Bu konuda o, insanlığa ışık tutacak sadece sözler değil, uygulamalar da bırakmıştır. Meselâ, bir Yahudi cenazesi geçerken ayağa kalkmış ve kendisine onun bir Yahudi olduğu hatırlatılınca da “bu bir insan değil midir?” şeklinde cevap vermiştir.⁶² Ayrıca onun, insana saygıyı ifade eden: “İnsanlara merhamet etmeyen kimseye Allah da merhamet etmez”⁶³ sözü, İslam’ın insana verilen değeri göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir.

b. Emeğe Saygı

Emek ve alın teri kutsaldır. İnsan ancak, kendi çalışması karşılığında ayakta durabilir. Dolayısıyla insan emeğinin karşılığını görmelidir. Sosyal adalet, ancak böyle bir toplum yapısında bir anlam ifade edebilir. Bu

⁶⁰ Sarıçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2005, s. 263-281, 404; Sarıçam, İbrahim, “Hız. Peygamber ve Evrensel Değerler”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 149, s.13.

⁶¹ Râzî, Fahreddin, *Kelâm’a Giriş*, (çev. H. Atay), Ankara, 1978, s. 217.

⁶² Nesâî, “Cenâiz” 46.

⁶³ Buhârî, “Tevhîd” 2; Müslim, “Fedâil” 66; Tirmizî, “Birr”16.

sebeple evrensel ölçekte Hz. Peygamber işçi-işveren ilişkilerine ışık tutacak temel ve tümel ilkeleri ortaya koymuştur: "İşçinin ücretini (alın) teri kurumadan, veriniz."⁶⁴ "İşçi çalıştıran kimse, işçisine ne kadar ücret vereceğini önceden bildirsin."⁶⁵ Eğer işçi-işveren ilişkilerinde bu ilkelere uyulursa, hak ihlalleri önlenmiş olur.

c. Helal Kazanç

İslam'da haksız kazanç, meşrû değildir. Çünkü haksız kazanç taraflar arasında hem ahlâkî ve hem de içtimâî anlamda sorunların doğmasına yol açar. Eğer bu durum ahlâkî ve yasal tedbirlerle düzeltilme yoluna gidilmezse, her türlü çöküş ve yıkılışa ortam hazırlanmış olur. Bu sebeple Hz. Peygamber meşrû çerçevede helâl yollardan kazanç temin etmenin önemi- ne binâen bütün zamanlar için geçerli düsturlar ortaya koymuştur: "Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir."⁶⁶ "Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir. Allah'ın peygamberi Davut da elinin emeğinden yerdi."⁶⁷

d. Güven Duygusu Vermek

Ahlâkî değerlerin en önemlilerinden birisi de "güvenilir" olmaktır. Güven duygusu, her türlü istikrarın teminatıdır. Bu sebeple toplum düzeninin her katmanında yaşatılması gerekir. Öyle ki; anne-babadan çocuğa, çocuktan anne-babaya, işverenden işçiye, işçiden işverene, satıcıdan alıcıya, alıcıdan satıcıya, hanımdan kocasına, kocasından hanımına, âmirden memura, memurdan âmire güven duyan bir toplum istikrar ve huzur içerisinde olur. Bu güven duygusunun yaşatılmasında temel ilke nebevî mesajın evrensel çağrısında mevcuttur: "Bizi kandıran/aldatan bizden değildir."⁶⁸

e. Kadına Saygı

İslam, kadın ve erkeğe bir bütün olarak bakmıştır. Bu bağlamda cinsiyet ayrımı yapmadan insanın hukukî şahsiyetine değer vermiş ve her iki cinsin de Allah'ın teklifleri karşısında sorumlu olduğunu bildirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber bir insan hakları bildirgesi olan veda hutbesinde bizzat kadına karşı yapılan ayrımcılığa son verilmesini istemiş ve bu konuda evrensel ilkeler vazetmiştir: "Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların, aile yuvasını, hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çiğnetmemeleridir. Kadınların

⁶⁴ İbn Mâce "Rehin" 4.

⁶⁵ Nesâî "Eymân ve'n-Nüzûr" 44.

⁶⁶ İbn Mâce "Ticâret" 1.

⁶⁷ Buhârî, "Büyü" 15.

⁶⁸ Müslim "İman" 164; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 241.

da sizin üzerinizdeki hakları, memleket göreneğine göre, her türlü yiyim ve giyimlerini temin etmenizdir."⁶⁹

Öte yandan hala medeni dünyada kadınlara karşı fiziksel ve cinsel şiddet uygulanmaktadır. Hâlbuki bundan 1400 sene önce Hz. Peygamber kadına saygı ve iyi muamele edilmesi konusunda her türlü tavsiyede bulunmuştur: "Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi davrananınızdır."⁷⁰ Bir başka rivâyette o, özel anlamda; "sizin en hayırlınız da eşlerine en güzel davrananızdır"⁷¹ buyururken genel anlamda ise; "sizin en hayırlınız kadınlarına karşı güzel davrananızdır"⁷² buyurmak suretiyle, kadına saygıyı öğütlemiştir.

f. Aile Kurumuna Dayalı Toplumsal Düzen

Aile, bir toplumun çekirdeğini oluşturur. Bu sebeple İslam, aile fertleri arasında karşılıklı sevgi, saygı ve sadakate dayalı bir yuva oluşturmaya büyük önem vermiştir. Bu sebeple de birlikte yaşam gibi yasal olmayan evlilikleri değil, yasal evlilikleri teşvik etmiştir. Bu konuda Hz. Peygamberin çağrısı şöyledir: "Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse, benden değildir."⁷³

g. Merhamet ve Şefkatli Olmak

Hz. Peygamber bütün bir varlık alanına rahmet olarak gönderilmiştir. Nitekim bir âyette bu husus şöyle belirtilir: "(Ey Muhammed!) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."⁷⁴ Âyette geçen 'âlem' kavramı; insandan hayvana, bitkilerden gökyüzüne vb. varıncaya kadar bütün bir oluşumu kapsam alanına dâhil eder. Bu bağlamda varlığa şefkat ve merhamet hususunda Hz. Peygamberden birçok söz ve davranış nakledilir. Bilindiği gibi Mekke, kılıçla değil, gönülleri fetihle alınmıştır. Hz. Peygamber ashabına, "Mekke'ye girişte size karşı konulmadıkça, hiç kimseye saldırmayınız" buyurmuştur. Onun merhamet ve şefkatine en büyük örnek fetih söyleminde Mekke'lilere yönelttiği şu soruda görülür: "Ey Mekke'liler! Şimdi hakkınızda benim ne yapacağımı tahmin edersiniz?" Onlar da: "Sen kerem ve iyilik sahibi bir kardeşsin, ancak bize hayır ve iyilik yapacağına inanırız" demişlerdir. Bunun üzerine Efendimiz, benim halimle sizin haliniz Hz. Yusuf'la kardeşlerinin hali gibidir. Ben size, aynen Yusuf'un kardeşlerine dediği şu sözü söylüyorum:

"Bugün sizin için bir kınama yoktur! Allah, sizi affetsin. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir."⁷⁵ "Gidiniz, sizler özgürsünüz."⁷⁶

⁶⁹ Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Beyrut, 1987, s. 360; a.mlf., *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), Ankara, 2003, I, 275; Şâkir, *et-Târîhu'l-İslâmiyye*, II, 354.

⁷⁰ İbn Mâce "Nikah" 50; Dârimi "Nikâh" 55.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 47.

⁷² Tirmizî "Rada" 11.

⁷³ İbn Mâce "Nikah" 1.

⁷⁴ Enbiyâ 21/107.

⁷⁵ 12/Yusuf 92.

h. Adâlet ya da Hukukun Üstünlüğü

Adâlet, her türlü sapmanın ve haksızlığın karşıtı olup, bir şeyi ait olduğu yere koymak, hakkını vermek, eşit ve denk yapmak anlamlarına gelir. Bu anlamda adalet kelimesi; insaf, haklılık, söz ve eylemde doğruluk manalarını kapsayan bir denkleştirme olup; verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu sebeple hakkaniyet ölçüsü olan adâletin –ister lokal, isterse küresel düzeyde olsun- gerçekleştirilmesi için mücadele vermek, insan onurunu korumanın doğal bir yoludur. Çünkü toplumda hakların gasbedilmesi çok büyük bir faciadır. Bu sebeple, nerede ve ne şekilde olursa olsun bir hak ve hukuk gaspı olan her türlü ayrımcılıktan uzak durulmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber, adâlet dağıtımında kendisine soylu bir kimse hakkında imtiyazlı davranılması ricasında bulunan sahabeye hitaben: “Sizden önceki ümmetlerin helak olmasının sebebi, içlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptığında onun cezasız bırakıp zayıf biri aynı suçu işleyince onun cezalandırmalarıdır. Allah’a yemin ederim ki, Muhammed’in kızı Fâtıma da hırsızlık etse, cezasız bırakmazdım”⁷⁷ buyurmakla kalmamış, adâleti insan hayatının bütün alanlarına yayma konusunda evrensel açıklamalarda da bulunmuştur. “Çocuklarınız arasında âdil olunuz”⁷⁸ uyarısı bunun bir delilidir.

1. Irk Ayrımcılığına Karşı Olmak

Hz. Peygamber’in getirdiği ilahî vahiyde, renk ve dillerin farklılığı Allah’ın bir âyeti olarak nitelendirilmiştir.⁷⁹ Kur’an’a göre insanlar, aynı kökten gelmişlerdir. Renklerin farklılığı sadece birbirlerini tanımak için geçerlidir. Ontolojik anlamda bir farklılık sözkonusu değildir. Bu konuda nebevî mesajın evrenselliğine ışık tutacak şu ilke çok önemlidir: “Allah sizin zenginliğinize ve fiziki şeklinize bakmaz; O, sizin gönlünüze ve davranışlarınıza değer verir.”⁸⁰ Dolayısıyla, cinsiyet ve sınıf ayrımcılığı, insan hakları bakımından bir zulümdür. Bu konuda Hz. Peygamber’in uyarısı çok özlü ve anlamlıdır: “İrkçilik davasına kalkışan bizden değildir.”⁸¹ “Sizin hepiniz Âdem’in neslindensiniz. Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arabın, Arap olmayanlar üzerinde veya Arap olmayanın Arap karşısında üstünlüğü yoktur. Bu üstünlük ancak Allah’tan korkmakla (takva ile) olur”.⁸²

Görüldüğü gibi nebevî mesajın söylemlerinde bütün insanlığı kucaklayacak düzeyde evrensel bir dil kullanılmıştır. Elbette nebevî mesajın muhtevasında yer alan evrensel değerler bunlardan ibaret değildir. Yaşadığı-

→ →

⁷⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser fi Fünûni'l-Meğâzi ve's-Siyer*, (tah. Muhammed el-İd ve ashabı), Beyrut, 1992, II, 178; Azzam, Abdurrahman, *Peygamberimizin Örnek Ahlakı*, (çev. Hayreddin Karaman), İstanbul, 1995, s. 95.

⁷⁷ Buhari “Hudud” 12; Müslim “Hudud” 8.

⁷⁸ Buhari “Hibe” 12.

⁷⁹ Bkz. er-Rûm 30/22.

⁸⁰ Müslim “Birr” 33; İbn Mâce “Zühd” 9.

⁸¹ Müslim “İmâre” 53, 54, 57.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411.

mız çağdaş dünyada hala sorun olarak tartışılan ve öne çıkan konulara çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Nebevî mesajın muhtevasında; din seçme ya da ifade özgürlüğünden yana olma, "salih amel" kavramıyla tanımlanan yararlı işler yapmaya teşvik, herkesin refah içerisinde yaşaması için gayret gösterilmesi, paylaşım kültürünün teşvik edilmesi, gelir dağılımında hakkaniyet ölçülerine uygun politikalar geliştirilmesi gibi pek çok hususlar yer almaktadır. Biz bildirimizin sınırlarını aşmamak için bu konulara detaylı bir şekilde giremiyoruz, umarım bu konular müstakil başlıklar altında diğer bildirilerde söz konusu edilecektir. Bizim bu örneklendirmelerden varmak istediğimiz netice, nebevî söylemin muhteva açısından da evrensel oluşuna dikkatleri çekmektir.

SONUÇ

Evrensellik, fitratla ilişkili bir kavramdır. İslam inancına göre fitrat, insanın doğuştan getirdiği ve Hakk'ı kabul etme yeteneğidir. Bu bağlamda, nebevî mesajın evrenselliği, onun getirdiği değerlerle ölçülebilir. Bu değerlerin izdüşümleri ve kendine çeken câzibesi, insanın doğasında vardır. Zulmün kötü adaletin iyi; cehaletin kötü bilginin iyi oluşu gibi.. Nasıl ki, Kur'an'ın tümel söylemi ahlakî anlamda evrensel değerler ifade ediyorsa, bu söylemin aktarıcısı ve sözcüsü olan Hz. Muhammed'in açıklama, söz ve onaylarından ibaret olan sünneti de evrensel değerler taşımaktadır. Onun evrensel değerlere dayalı mesajının mevsûkiyeti başta Kur'an, hadisler ve hayatının bütün safhalarını içeren sîret-i nebevîye ile ilgili kaynaklarla sabittir.

Hz. Peygamberin 23 yıllık mücadelesinde; söz ve uygulama biçiminde ortaya koyduğu; hukukun üstünlüğü, insan hakları alanında iyileştirme ilkeleri, bir arada yaşam tecrübesi gibi değerler sistemi vardır. Eğer bugün çağdaş dünyanın muhtaç olduğu bu değerler, küresel ölçekte başarılı bir şekilde anlatılır ve hayata geçirilebilirse, bütün bir insanlığın yaşadığı acılar asgari düzeye indirilebilir. Çünkü onun hayata taşıdığı değerler, sadece 'müslüman' sıfatı taşıyan kimselerle sınırlı değil, etnik ve dinsel kökenine bakmadan bütün bir insanlıkla ilişkilidir. Örneğin, her ne kadar veda hutbesi miladî VII. asırda Müslüman bir topluluk önünde sunulmuşsa da bu bildirgenin gerek içeriği ve gerekse söylem dili evrensel bir nitelik taşır. Bu sebeple veda hutbesi gibi kıymetli metinlerin ve güzel davranış örnekliklerinin süreklilik ve işlerlik kazanması için çağın dili ve yeni yorumlarla tanıtılması gerekir. İşte bugün yapılması gereken, adalet ve merhamet temelinde gelişen nebevî mesajın içerdiği evrensel değerler manzumesini modern zamanların ruhuyla buluşturabilmek ve var olandan yeni değerler üretebilmektir.